ธรรมบรรยาย ๓ เรื่อง

(คำสอนพระใหม่)

ของ

ท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (อุตตมเถระ)

วัดราชาธิวาส

พิมพ์ในการปลงศพ

หม่อมเพิ่ม มาลากุล ณ อยุธยา

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

ที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓

ธรรมบรรยาย ๓ เรื่อง

(คำสอนพระใหม่)

ของ

ท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (อุตตมเถระ)

วัดราชาธิวาส

พิมพ์ในการปลงศพ

หม่อมเพิ่ม มาลากุล ณ อยุธยา

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๓

คำนำ

วันที่ ๒๒ เมษายน ศกนี้ คุณท้าวสมศักดิ์จะบำเพ็ญกุศลเนื่องในการปลงศพหม่อมเพิ่ม มาลากุล ณ อยุธยา หม่อมมารดาของท่าน ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม เป็นโอกาสอันดีที่อาตมาทั้ง ๒ จะทำการสนองอุปการ-คุณของท่านในครั้งนี้ เพราะการสนองคุณของท่านผู้มีคุณอย่างนี้ ย่อมเป็นการสมควรแก่บุคคลผู้ได้รับอุปการะทั่วกัน แม้เป็นบรรพชิตทำแก่ท่านผู้เป็นคฤหัสถ์ก็เป็นความดีไม่มีโทษ สำหรับท่านทั้ง ๒ คือ ท่านเจ้าภาพในงานนี้ก็ดี หม่อมมารดาของท่านซึ่งล่วงลับไปแล้วก็ดี เป็นผู้มีอุปการคุณแก่อาตมาทั้ง ๒ เป็นอันมากมาเป็นเวลานาน ทำให้รู้สึกอยู่เสมอว่ามีหน้าที่ที่จะต้องทำการสนองคุณตามโอกาส ตามกำลังดุจเดียวกัน ยิ่งในคราวที่หม่อมมารดาของท่านเจ้าภาพสิ้นชีพล่วงลับไป และจะจัดการฌาปนกิจศพครั้งนี้ นับเป็นโอกาสสำคัญสำหรับชีวิตของบุคคลผู้หนึ่ง ๆ และเป็นวาระสุดท้ายที่สมควรจะสนองอุปการคุณของท่านครั้งหนึ่ง

ด้วยความรู้สึกเช่นนี้ จึงได้ร่วมกันจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ๓ เรื่อง คือเรื่องโพชฌงค์ เรื่องอริยทรัพย์ และเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ ซึ่งท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (อุตตมเถระ) วัดราชาธิวาส บรรยายสอนพระบวชใหม่ ในพรรษา พ.ศ. ๒๔๗๘ ซึ่งพระบวชใหม่บางรูปจดบันทึกไว้ และพิมพ์รวมเป็นเล่มครั้งหนึ่งแล้วในศกนั้น แต่ที่พิมพ์ในเล่มนี้ได้เลือกฉะเพาะ ๓ เรื่อง ให้พอทันแก่เวลาและสมควรแก่กำลัง.

ก็ธรรมบรรยายที่พิมพ์ในเล่มนี้ มีเรื่องที่ควรกล่าวไว้ให้ทราบความประสงค์ คือเรื่อง "ตายแล้วเกิดหรือไม่" เรื่องนี้เป็นปัญหาโต้เถียงกันมานาน บ้างก็มีความเห็นต่าง ๆ กัน ไม่ค่อยจะยุติลงรอยกันได้ แม้จะอธิบายอย่างไร ก็มีทางที่จะคัดค้านได้เสมอ เป็นเรื่องหาเหตุผลมาอ้างอิงได้มากทั้ง ๒ ฝ่าย เพราะผู้พูดผู้อธิบายทุกคนก็ยังไม่เคยตาย และผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

ก็มิได้กลับมาบอก ที่พิมพ์ในเล่มนี้ท่านก็อธิบายตามทัศนะของท่าน ประกอบกับหลักฐานอันเป็นพระบาลีและที่มาอื่น ๆ ซึ่งอาจไม่ตรงกับความเข้าใจความคิดความเห็นของบางท่านก็ได้ แต่ถ้าได้อ่านด้วยความพินิจ ก็อาจได้ความคิดความเห็นในเรื่องนี้เพิ่มขึ้นได้ไม่มากก็น้อย เป็นอันได้รับความรู้ในเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ในทัศนะหนึ่ง จึงได้เลือกพิมพ์ไว้ในเล่มนี้ด้วย.

หม่อมเพิ่ม มาลากุล ณ อยุธยานั้น ท่านมีชาติกาลวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๑๐ ตรงกับวัน ๒ ๕ฯ๗ ค่ำ ปีเถาะ ถึงแก่กรรมวันที่๒๘ มกราคม๒๔๙๓ ตรงกับวัน ๗ฯ๑๐ ๓ ค่ำ ปีขาล นับว่าท่านเป็นผู้มีอายุยืนถึง ๘๐ ปีเศษ แต่ท่านก็มีสติสัมปชัญญะดีตลอดมา ไม่ฟั่นเฟือนหลงใหล มีอาการแช่มชื่นแจ่มใสอยู่เป็นนิตย์ นับว่าท่านอุบัติมามีบุญผู้หนึ่งตามคติในพระพุทธศาสนา ท่านอยู่ประจำบำเพ็ญเพียรที่สำนักอุบาสิกา วัดราชาธิวาส เป็นเวลานานปี แม้ในตอนที่ท่านมีอายุมากแล้ว ก็ยังสามารถ

ขึ้นศาลาการเปรียญวัดราชาธิวาส สมาทานศีล ฟังธรรม ในวันธรรมสวนะอุโบสถ และทำกิจสำหรับอุบาสิกาตามระเบียบของวัดได้เสมอมาไม่ท้อถอย ทั้งเป็นที่นิยมนับถือของภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกาด้วยกันเป็นอันดี ปกติของท่านไม่ชอบเก็บเรื่องร้อนรำคาญใจชะนิดที่เรียกว่า "แบกโลก" ไม่มีเวรมีภัยกับใคร ๆ ใครเข้าหาสมาคมวิสสาสะกับท่านก็ได้รับความสบายใจเย็นใจกลับมา.

อันท่านผู้มีอายุยืนและมีคุณธรรมเช่นนี้ ย่อมอยู่เย็นเป็นสุขสำราญเป็นนิตย์ เพราะใจสบายเสียอย่างเดียวแล้ว ส่วนอื่น ๆ ก็ดีไปตามใจหมด ผู้อื่น ๆ จะเป็นอย่างไร แต่เราไม่เป็นอย่างที่เขาเป็นก็เป็นสุข แม้จะอยู่ในวงล้อมแห่งเรื่องที่จะก่อให้เกิดทุกข์ ก็สามารถแสวงหาสุขได้ไม่ลำบากกายใจ ชีวิตของท่านผู้เช่นนี้เป็นชีวิต "ไม่เป็นโมฆะ" คือไม่เปล่าจากสารประโยชน์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปรารภเรื่องความไม่

ปรองดองของพระประยูรญาติ ซึ่งก่อเวรก่อภัยกันในสมัยหนึ่ง จึงตรัสพระพุทธภาษิตเป็นเครื่องเตือนใจไว้ว่า "เมื่อหมู่มนุษย์กำลังมีเวรมีภัยต่อกัน มีความเดือดร้อนอาดูร มีความขวนขวายแส่หา ฝ่ายเราไม่มีเวรไม่มีภัยกับใคร ๆ ไม่ต้องอาดูรเดือดร้อนกายใจ ไม่ต้องขวนขวายแส่หา ย่อมอยู่เป็นสุขจริง ๆ หนอ" ดังนี้.

ขอกุศลอันเกิดจากการพิมพ์หนังสือนี้ จงสำเร็จเป็นวิบากราศี แด่หม่อมเพิ่ม มาลากุล ณ อยุธยา ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น สมอุทิศเจตนาทุกประการ ขอท่านจงได้ทราบด้วยญาณวิถีทางใดทางหนึ่งแล้วอนุโมทนาเพื่อสำเร็จเป็นสุขสมบัติ โดยสมควรแก่คติในสัมปรายภพทุกประการ.

พระราชเมธี

พระครูโศภิตอาวาสวัตร

๑๔ มีนาคม ๒๔๙๓

เรื่องไพชฌงค์

หากจะมีผู้ถามว่า พระพุทธเจ้าของพวกเราได้ทรงอาศัยเครื่องอุปกรณ์อย่างไร เป็นเครื่องประกอบพระองค์ให้ทรงบรรลุพระโพธิญาณ สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าทรงสมบูรณ์เต็มเปี่ยมอยู่ด้วยพระคุณ โดยย่อเป็น ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ ได้แก่ความรอบรู้อันเป็นเหตุให้ถึงความบริสุทธิ์ และพระบริสุทธิคุณ คือความหมดจากกิเลสกับทั้งวาสนาด้วยประการทั้งปวง และพระมหากรุณาคุณ คือพระอัธยาศัยที่ทรงสงสารสัตว-โลก เป็นเหตุให้พระองค์ทรงทนลำบากตรากตรำ แม้จะยากเท่ายากสักปานไร ก็ทรงขวนขวายเพื่อให้เวไนยชนได้สดับพระพุทธโอวาทแล้วปฏิบัติตาม เพื่อล่วงพ้นจากกิเลสน้อยใหญ่จนถึงพ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทรงประดิษฐานพุทธศาสนาให้สำเร็จเป็นคุณประโยชน์สืบมาจนถึงกาลนี้ ก็ควรจะตอบคำถามนี้ได้โดยย่อว่า

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม ๗ ข้อ ซึ่งรวมเรียกว่า โพชฌงค์ ต่างมีกำลังแต่งจิตต์ให้ได้ตรัสรู้อริยมรรค อริยผล ธรรม ๗ ข้อนี้ คือ

๑. สติ ความระลึกได้.

๒. ธัมมวิจยะ ความเลือกเฟ้นธรรมน้อมนำมาบำเพ็ญ.

๓. วิริยะ ความกล้ากายกล้าใจ.

๔. ปีติ ความอิ่มกายอิ่มใจ.

๕. ปัสสัทธิ ความสงบกายสงบอารมณ์.

๖. สมาธิ ความตั้งใจมั่น.

๗. อุเบกขา ความวางเฉยได้.

ธรรม ๗ ข้อนี้ ที่ได้ชื่อว่าโพชฌงค์แต่ละอย่าง ๆ ก็เพราะเป็นองค์สมบัติแต่งจิตต์ใจให้เกิดความรู้ ความเห็น ตามความเป็นจริงในเรื่องของสังขาร เป็นเครื่องปลดเปลื้องใจให้สลัดสละละทิ้งอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น ที่ใจเคยไปยึดไว้นั้นให้เสื่อมศูนย์ดับไป พระพุทธ-

เจ้าทรงค้นได้ซึ่งธรรม ๗ ข้อนี้เป็นเครื่องอุปกรณ์ แล้วทรงบำเพ็ญพยายามบากบั่นต่อไปโดยลำดับ จนได้บรรลุพระญาณ ๓ ประการ มีบุพเพนิวาสานุสสติญาณเป็นต้น ในที่สุดก็ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า หากว่าพระพุทธเจ้าของเราไม่มีโพชฌงค์ ๗ เป็นเครื่องอุปกรณ์หรือมีแต่ไม่ครบ ๗ ประการ ก็ไม่สามารถจะทำพระองค์ให้บรรลุพระโพธิญาณ กล่าวคือเป็นพระพุทธเจ้าสำเร็จเป็นอย่างดีได้.

อันคนจะประกอบการงานให้สำเร็จ ที่ปรากฏว่าเป็นอย่างดี แม้แต่การปรุงอาหารบางชะนิด ถ้าไม่มีเครื่องประกอบหรือมีเครื่องปรุงไม่พร้อมพรั่ง การปรุงอาหารนั้นก็สำเร็จเรียบร้อยไม่ได้ ผู้หมายความสำเร็จทุกอย่างที่ยิ่งกว่านั้น ล้วนแต่ต้องอาศัยเครื่องประกอบเครื่องอุปกรณ์ตามส่วนของกิจการ ๆ จึงจะสำเร็จได้ พระพุทธเจ้าของเราก็เช่นเดียวกัน เพราะทรงค้นแสวงหาได้ซึ่งโพชฌงค์ ๗ แล้วทรงบำเพ็ญโพชฌงค์ ๗

ประการนั้นขึ้นไว้ให้ทำหน้าที่พร้อมเพรียงกัน กล่าวคือ ทรงทำพระองค์ให้มีพระสติสม่ำเสมอปรารภกายเป็นต้น เป็นอารมณ์ แล้วทรงใคร่ครวญสอบสวนพิจารณาข้อความนั้นว่าไหนควรละเสีย ไหนควรรักษาบำเพ็ญให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เมื่อทรงตระหนักแน่ในข้อความนั้น ๆ แล้ว ก็มิได้ท้อถอยทอดธุระ ทรงกล้าพระหฤทัยพอที่จะทรงบากบั่นบำเพ็ญและละสิ่งที่ควรละ จนเป็นเหตุให้ได้ความปรีดาปราโมทย์อิ่มพระหฤทัย ในเพราะความเพียรที่ทรงบำเพ็ญแล้วเป็นอย่างดีจนทรงสามารถทำความสงบจากอารมณ์บางส่วนบางประการ และทั้งสงบเวทนา สัญญา สังขาร อันเป็นส่วนที่ไม่ต้องการสำเร็จเป็นปัสสัทธิ มีพระหฤทัยแน่วแน่ดิ่งลงในกระแสแห่งธรรม จนได้พระปรีชาอันเป็นผลเกิดจากสมาธิเห็นแจ้งชัดในกองสังขาร ซึ่งมีอาการจริงเพียงไร แล้วทรงทำพระหฤทัยให้เฉยอยู่ไม่ยินดียินร้าย ทรงอาศัยสังขารเป็นเครื่องปรุงให้เกิดพระปรีชาญาณ รู้เห็น

สังขารตามที่เป็นจริงโดยแจ้งชัด ด้วยอำนาจพระอุเบกขา รวมเรียกว่าโพชฌงค์ ๗ ประการ พระพุทธเจ้าจึงได้บรรลุพระญาณ ๓ ประการ มีปุพเพนิวาสานุสสติญาณเป็นต้นดังกล่าวแล้ว.

เหตุนี้เราผู้นับถือพุทธศาสนา จึงเป็นผู้ตระหนักแน่ว่าการสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า หรือพระพุทธเจ้าเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นได้ ก็เพราะพระองค์ทรงสมบูรณ์ด้วยธรรม ๗ ข้อนี้ มีสติเป็นต้นที่รวมเรียกว่าโพชฌงค์ ทำนองเดียวกับคนบางคนจะปรากฏมีชื่อเสียงโด่งดังขึ้นโดยฐานได้รับความยกย่องของชุมนุมชน หรือคนที่ได้รับความยกย่องมีเกียรติยศปรากฏในตำแหน่งหน้าที่หรือในความรู้ศิลปวิทยา หรือฝ่ายทางพุทธศาสนาเช่นเป็นพระ เณร อุบาสก อุบาสิกา ก็เพราะท่านเหล่านี้ต่างมีธรรมเป็นเครื่องปรุงแต่งให้ผู้นั้นมีชื่อเรียกได้อย่างนั้น ถ้าผู้นั้นไม่มีธรรมเป็นเครื่องประกอบพร้อมบริบูรณ์ เช่นพระรูปใดไม่มีธรรมวินัยก็ไม่สามารถเป็น

พระได้ ฝ่ายทางคฤหัสถ์ก็เหมือนกันที่จะปรากฏเป็นนักเรียน ๆ ได้ชั้นนั้น ๆ ก็เพราะได้ศึกษา หรือที่สูงขึ้นไปโดยตำแหน่ง เช่นเป็นอธิบดี รัฐมนตรี คุณสมบัติเหล่านี้จะมีขึ้นได้ ก็เพราะอาศัยอุปกรณ์อันทำให้ท่านเหล่านั้นได้ประสพผล ถ้าไม่มีอุปกรณ์เพียงพอ ตั้งต้นแต่ไม่มีความรู้สมกับตำแหน่ง ก็ไม่สามารถครองตำแหน่งรักษาไว้ให้ยืนยาวได้ พระพุทธเจ้าก็เหมือนกัน ถ้าไม่ทรงสมบูรณ์ด้วยโพชฌงค์ ๗ นี้ พระองค์ก็เป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้.

ด้วยเหตุนี้ในพระบาลีจึงสรรเสริญโพชฌงค์ ๗ ว่าเป็นเหมือนแก้ว ๗ ประการ ที่ให้คนผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการนั้น ถึงความสำเร็จเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ. ตามพระบาลีนั้นแสดงว่าคนซึ่งประกอบพร้อมด้วยแก้ว ๗ ประการขณะใด ก็มีอำนาจวาสนาบารมีพิเศษ ปรากฏเกียรติว่าเป็นพระเจ้าจักรพรรดิขึ้นในขณะนั้นทันที แก้ว ๗ ประการนั้น คือ

๑. จักรแก้ว.

๒. ช้างแก้ว.

๓. ม้าแก้ว.

๔. ดวงแก้วมณี.

๕. นางแก้ว.

๖. ขุนคลังแก้ว.

๗. ขุนพลแก้ว.*

เมื่อแก้ว ๗ ประการนี้บริบูรณ์ในผู้ใด ผู้นั้นก็ได้รับความยกย่องยำเกรงเคารพนอบนบสักการะว่า เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์ ในพระบาลีจึงอุปมาโพชฌงค์ ๗ ว่า สติเหมือนจักรแก้ว สามารถปราบปรามกิเลสน้อยใหญ่ในทิศานุทิศ อันจะเกิดขึ้นเบียดเบียนบีฑาให้พินาศได้ ธัมมวิจยะเหมือนช้างแก้ว วิริยะเหมือนม้าแก้ว ปีติเหมือนดวงแก้วมณีที่มีไว้สำหรับอธิษฐาน เมื่อ

---

* บาลีว่า ๑. จักกรตนะ ๒. หัตถิรตนะ. ๓. อัสสรตนะ ๔. มณิรตนะ ๕. อิตถีรตนะ ๖. คหปติรตนะ ๗. ปริณายกรตนะ, สํ. มหาวาร. ๑๓๘

ต้องการอะไร ก็อธิษฐานเอาจากดวงแก้วได้สำเร็จทุกสิ่งทุกประการ ปัสสัทธิเหมือนนางแก้วซึ่งทำหน้าที่บริหารพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นต้นว่าเวลาร้อนให้ได้ความเย็น เวลาเย็นก็ให้ได้ความอุ่น อำนวยความสุขแก่พระเจ้าจักรพรรดิเป็นนิตยกาล สมาธิเหมือนขุนคลังแก้วที่แสนสามารถ อาจแสวงหาทรัพย์สมบัติมารวบรวมไว้ให้สำเร็จ การใช้สอยบริโภคและอาศัยโดยสะดวกทุกสิ่งทุกประการ อุเปกขาสัมโพชฌงค์เหมือนขุนพลแก้ว คือจอมพลซึ่งทำหน้าที่อาสาปราบปรามปัจจามิตรทุกทิศานุทิศให้ถึงความปราชัย คนซึ่งสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิฉันใด พระพุทธเจ้าเมื่อทรงพร้อมพรั่งด้วยโพชฌงค์ก็ได้เป็นพระพุทธเจ้าฉันนั้น.

ความสมบูรณ์ทั้ง ๒ ประการที่กล่าวนี้ อาจเป็นเครื่องเตือนใจให้พิจารณาถึงความสมบูรณ์ของตน ๆ เช่นเราทุกคนเป็นผู้มีตา หู จมูก ปาก กาย ใจ ชีวิต

รวมเป็น ๗ ประการที่รวมอยู่ในเรานี้ เป็นของมีค่าอันประเสริฐ เราได้ไว้ด้วยบุญกุศลวาสนาบารมีในปางก่อน อุปถัมภ์ค้ำชูให้มีอยู่พร้อมบริบูรณ์ไม่บกพร่อง เช่นมีหูฟังเสียงได้ตลอดจนมีกายเดินได้ทำธุระได้ ใจนึกรู้สึกว่าดีว่าชั่วได้ ตลอดจนมีชีวิตความเป็นอยู่ เราจึงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสิ่งเครื่องประกอบเป็นอุปกรณ์ให้บำเพ็ญประโยชน์ที่ไม่สุดวิสัยได้ เมื่อระลึกถึงพระเจ้าจักรพรรดิว่าสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการแล้ว ก็สำเร็จเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงบำเพ็ญประโยชน์น้อยใหญ่ตามสมควรแก่ฐานะของพระองค์ แม้พระพุทธเจ้าเมื่อทรงสมบูรณ์ด้วยโพชฌงค์ ๗ ก็ทรงสามารถบำเพ็ญพระโพธิญาณสำเร็จแล้ว ยังมีพระหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพระมหากรุณา ทรงระลึกถึงเวไนยชนตลอดจนคนที่จะเกิดมาภายหลัง ทรงหวังให้คนเหล่านั้นล่วงพ้นทุกข์ยากลำบาก ได้ประสพความสุขความสงบเป็นผล จึงทรงอดทนตรากตรำลำบากประกาศพุทธศาสนา

แต่งตั้งไว้ให้สำเร็จประโยชน์จนถึงกาลนี้ เป็นอุทาหรณ์เตือนใจให้เราซึ่งมีอุปกรณ์ ๗ เหมือนกันดังกล่าวแล้ว พยายามขวนขวายเพิ่มเติมอบรมธรรม ๗ ประการ มีสติเป็นต้น ซึ่งเรียกว่าสัมโพชฌงค์นั้น ๆ ให้สำเร็จเป็นเครื่องอุปกรณ์ เพื่อบรรลุความสำเร็จแห่งกิจการเช่นนี้แล้วการศึกษาเรื่องโพชฌงค์ ก็ย่อมมีประโยชน์แก่ตนตามสมควรแก่การที่จะบำเพ็ญขึ้นได้.

นอกจากนี้ ควรรู้เรื่องโพชฌงค์ต่อไปว่ายังเป็นธรรมิกอุบายให้ผู้น้อมนิยมนับถือปฏิบัติ แม้ได้ฟังเรื่องของโพชฌงค์ให้ใจน้อมไปตาม ก็อาจบำบัดความทุกข์ลำบาก เช่นเจ็บไข้ไม่สบายให้หายได้ทันที ดังมีเรื่องเล่าว่า พระโมคคัลลานะและพระมหากัสสปะอาพาธหนัก พระพุทธเจ้าได้ทรงสวดโพชฌงค์ให้ฟัง เมื่อพระโมคคัลลานะพระมหากัสสปะได้ฟังแล้วก็หายจากอาพาธ ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงประชวร ทรงแนะนำให้พระจุนทะสวดโพชฌงค์นี้ให้ทรงฟัง ก็หายจากพระ

โรคาพาธ เหตุนี้ โพชฌงค์จึงเป็นธรรมอย่างสำคัญ เป็นที่เคารพนิยมของผู้นับถือพุทธศาสนา จนถึงกับเวลาเจ็บไข้จวนจะตาย เห็นกันว่าไม่มีทางจะคืนคลาย วงศ์ญาติผู้นับถือรักใคร่กันนิยมนิมนต์พระมาสวด ดังที่เรียกกันว่านิมนต์สวดไข้ คือสวดโพชฌงค์ ๗ นี้ แสดงว่าโพชฌงค์เป็นธรรมศักดิ์สิทธิ์ แม้เวลาเจ็บหนักจวนสิ้นชีพก็นิยมฟังหรือให้พระสวดเพื่อความสวัสดิ์.

เมื่อได้รู้จักโพชฌงค์ตามแบบฉะบับแล้ว ยังควรเข้าใจพร้อมด้วยอุปมาอุปมัยดังกล่าวแล้ว และควรทราบด้วยว่าโพชฌงค์ศักดิ์สิทธิ์เพียงไร ดังอุทาหรณ์ที่ได้ยกขึ้นแสดง ถ้าหากมีการป่วยไข้ในครอบครัวประสงค์จะสวดมนต์จะได้มีความรู้เรื่องที่จะปฏิบัติ การศึกษาพุทธศาสนาก็จะได้ชื่อว่าเป็นผลแก่ตน รู้จักว่าโพชฌงค์เป็นธรรมมีประโยชน์เป็นที่นิยมเพียงไร จะได้เลื่อมใสพยายามศึกษาเพิ่มพูนให้รู้ และปฏิบัติในเรื่อง

ของโพชฌงค์ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นแก่ตนตามเนื้อความที่ได้บรรยายมานี้.

อริยทรัพย์

ทุกคนคงรู้จักทั่วกันว่าทรัพย์นั้นคืออะไร แต่ทรัพย์ในพุทธศาสนามีความหมายกว้างกว่าที่เข้าใจกัน ถ้าไม่รู้จักทรัพย์ในพุทธศาสนาก็เรียกว่ารู้ตื้น ๆ ไม่ลึกซึ้งกว้างขวาง ดังเช่นคนปรารภกันทั่วไปว่า เศรษฐกิจตกต่ำ อันคนทุกชั้นเห็นกันว่าเป็นเครื่องบีบคั้นตนตลอดจนถึงชาติ ทั้งนี้เพราะมองเห็นแต่ทรัพย์ภายนอก ไม่สำนึกถึงทรัพย์ภายใน อันอยู่ในความหมายของทรัพย์ทางพุทธศาสนา เมื่อคับแค้นด้วยทรัพย์ภายนอก และไม่รู้ว่าทรัพย์นั้นใช่ว่าจะมีแต่ทรัพย์ภายนอกเท่านั้น ก็รู้สึกอึดอัดลำบากยากแค้น เหตุนี้จึงควรรู้จักทรัพย์ในทางพุทธศาสนา ซึ่งหมายความลึกซึ้งกว่าทรัพย์ตามที่เข้าใจกันในทางบ้านเมือง ความคิดในพุทธศาสนานั้นลึกซึ้งประกอบด้วยเหตุผล ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ไกล ๆ ฉะนั้น เวลาหาทรัพย์ภายนอกไม่ได้

เพราะเศรษฐภัย จะได้แสวงหาทรัพย์อย่างอื่น เมื่อเป็นหัวหน้าปกครองคน จะได้สั่งสอนสะกิดใจให้เขาได้ความคิด ไม่เกิดความอึดอัดเดือดร้อนเป็นทางแก้เศรษฐภัยได้ทางหนึ่ง.

ทรัพย์แปลตามศัพท์ว่า เครื่องประกอบให้เกิดผล สิ่งใดเป็นเครื่องประกอบให้เกิดผล สิ่งนั้นคือทรัพย์ กล่าวโดยชื่อแบ่งออกเป็นพาหิรทรัพย์ คือทรัพย์ภายนอก และอัชฌัตติกทรัพย์ คือทรัพย์ภายใน.

พาหิรทรัพย์แบ่งออกเป็นสังหาริมทรัพย์ ทรัพย์เคลื่อนที่หรือขนโยกย้ายนำไปได้ เช่นเครื่องใช้ต่าง ๆ และอสังหาริมทรัพย์ ๆ ที่เคลื่อนที่ไม่ได้ น้อมนำไปไม่ได้เช่นที่ดิน กับแบ่งออกได้เป็นปริยายทรัพย์ ทรัพย์โดยอ้อม คือทรัพย์ที่เหลือเฟือไม่ใช่สิ่งอันจำเป็นแท้ เช่นเครื่องแต่งกายโอ่โถงมีสายสร้อยเป็นต้น ซึ่งแม้จะไม่มีใช้ก็หาเป็นไรไม่ นิปปริยายทรัพย์ ทรัพย์ที่จำเป็นจริง ๆ หากไม่มีก็อยู่ไม่ได้ เช่นผ้านุ่งผ้าห่ม อาหาร

ที่อยู่ที่อาศัย และยาสำหรับบำบัดโรค.

อัชฌัตติกทรัพย์ แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. อังคสมบัติ ทรัพย์เสมอด้วยอวัยวะของตน หมายตั้งแต่ความรู้ศิลปวิทยาที่เรียนอบรมไว้ เช่น อ่านออกเขียนได้พูดได้ จนถึงความรู้ความสามารถทำการงานในหน้าที่ ซึ่งจำเป็นที่ทุกคนต้องแสวงหาไว้ ผู้ใหญ่จึงพยายามให้บุตรหลานเล่าเรียนศึกษาเป็นการหาทรัพย์ภายในให้ประการหนึ่ง ผู้มีความรู้นั้นเปรียบเหมือนมีทุนนอนอยู่ในมือ แต่ทรัพย์ที่ว่านี้อย่างช้าก็ทนอยู่ได้ตลอดชีวิต ไม่ยั่งยืน ตายแล้วก็หมดไป เกิดใหม่ก็ต้องเรียนต้องหาใหม่ แต่กระนั้นก็ยังดีกว่าทรัพย์ภายนอก ซึ่งมีอายุสั้น แปรปรวน ใกล้อันตราย เสียหายได้เร็ว จึงสู้ทรัพย์ชะนิดอังคสมบัตินี้ไม่ได้เช่นการศึกษาเล่าเรียน จะเห็นได้ว่าทรัพย์อังคสมบัติถาวรติดตัวยืดยาวกว่า อวัยวะร่างกายยังมีอยู่ อังคสมบัติก็ยังคงอยู่.

๒. อนุคามิกนิธิ คือทรัพย์ติดตามตัวไป เหมือนเงาตามตัวบุคคล คนทุกคนมีเงา แต่บางขณะไม่ปรากฏให้เห็นได้เพราะไม่มีแสงสว่าง ทรัพย์นั้นได้แก่ความประพฤติดี ซึ่งในนวโกวาทเรียกว่าอริยทรัพย์ ๗ ประการ กล่าวโดยใจความ คือ

๑. ศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ.

๒. ศีล ตั้งใจสำรวมกายวาจาให้เรียบร้อย.

๓. หิริ ละอายต่อความประพฤติทุจจริต.

๔. โอตตัปปะ กลัวต่อผลแห่งความประพฤติทุจจริต.

๕. พาหุสัจจะ ได้ฟังได้เรียนถ่ายความรู้ไว้มาก.

๖. จาคะ ให้ปันสิ่งที่มีอยู่เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นตามสมควร.

๗. ปัญญา รอบรู้เหตุผล.

ทั้ง ๗ อย่างนี้ เรียกว่าคุณสมบัติหรือความดี ใครอบรมให้เกิดขึ้นในใจได้ ย่อมเป็นเครื่องแต่งผู้นั้นให้

ได้รับผลดีตามส่วนแห่งคุณธรรมที่ตนปฏิบัติได้ เช่นมีศรัทธาเชื่อกรรมและผลของกรรม ย่อมเลิกละจากกรรมชั่วประกอบกรรมข้างดี มีปัญญาความรอบรู้เหตุผล ก็ย่อมรู้จักเลือกเหตุข้างดีละเหตุข้างชั่ว รู้จักเลือกกรรมที่ควรเว้นควรปฏิบัติบำเพ็ญเป็นต้น.

คุณสมบัติ ๗ ประการนี้ เมื่อพิจารณาโดยถ้วนถี่จะเห็นว่าสำคัญกว่าพาหิรทรัพย์ คือทรัพย์ภายนอก เพราะทรัพย์ภายนอกนี้เป็นแต่เครื่องอาศัยชั่วคราว มีอันแปรปรวนเป็นธรรมดา จำต้องรักษาต้องรู้จักใช้ แต่กระนั้นก็จำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ไว้ เพราะยังต้องอาศัยใช้สอยทรัพย์ภายนอกนี้เหมือนกัน มิฉะนั้นเราจะไม่สามารถตั้งตัวขึ้นได้ในปัจจุบัน และยังต้องแสวงหาในทางที่ชอบ แต่ไม่ควรหลงใหลใฝ่ฝันแต่ทรัพย์ภายนอกเท่านั้น ควรแสวงหาทรัพย์ภายใน ตั้งต้นแต่ควรศึกษาเล่าเรียนด้วยตนเอง หรือถ้าเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ก็ควรให้ผู้อื่นที่อยู่ในความอุปถัมภ์ทำนุบำรุง

ของตน ให้ได้ศึกษาเล่าเรียน ถ้าเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองก็จะได้คิดจัดการศึกษาให้แก่พลเมือง ตลอดจนอบรมความประพฤติเป็นส่วนคุณสมบัติ ให้มีบริบูรณ์พร้อมกันไปทั้ง ๒ ประการ และชี้ให้เห็นว่า ทรัพย์ภายในนั้นมีราคามากกว่าทรัพย์ภายนอก เป็นเครื่องประดับประคองทรัพย์ภายนอกอีกชั้นหนึ่ง แม้จะมีทรัพย์ภายนอกมากมายเหลือล้นเป็นมหาเศรษฐี ถ้าไม่มีทรัพย์ภายในคือคุณสมบัติรักษาไว้ ก็ไม่อาจทำทรัพย์ภายนอกให้เกิดผลดี มีแต่จะก่อเหตุชั่ว เช่นตกอยู่ในอบายมุขมีเล่นการพนันเป็นต้น เมื่อรู้จักทรัพย์ทั้งสองประเภทโดยได้ศึกษาในพุทธศาสนาแล้ว จะได้ประกอบหาทรัพย์ทั้งภายนอกภายใน เมื่อมีหน้าที่ปกครองผู้อื่นจะได้รู้จักหาทรัพย์ให้ผู้ที่ตนปกครองตามส่วน เวลาคับแค้นทรัพย์อย่างหนึ่งก็อาจชี้ให้เห็นทรัพย์อีกอย่างหนึ่ง ผ่อนผันบรรเทาความรู้สึกเดือดร้อนลงได้ ด้วยสามารถชี้แจงให้เห็นว่าทรัพย์อย่างไหน

สำคัญกว่า ทั้งจำเป็นและมีค่ายั่งยืนกว่ากัน.

อุทาหรณ์ในทางพระศาสนามีปรากฏอยู่คือ พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสด็จออกบรรพชา พระนางพิมพาประสูติพระโอรสได้เพียง ๗ วัน พระโอรสนั้นมีนามว่าพระราหุล ครั้นต่อมาอีก ๗ ปีพระองค์ตรัสรู้แล้วเสด็จมาถึงเมืองของพระองค์ พระนางพิมพาเป็นห่วงพระราหุลมาก เพราะมีคำทำนายเป็นที่รู้กันอยู่ว่า ถ้าพระพุทธเจ้าครองเพศฆราวาส ก็จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เกิดมีขุมทรัพย์รอคอยอยู่ พระนางพิมพาจึงให้พระราหุลกุมารไปทูลขอขุมทรัพย์นั้น พระพุทธเจ้าทรงพระดำริว่าจะให้ทรัพย์ชะนิดไหนดี คือจะให้โลกิยทรัพย์หรือโลกุตตรทรัพย์ โลกิยทรัพย์คือทรัพย์ทั้งหลายในโลกนับขึ้นไปจนถึงอังคสมบัติ โลกุตตรทรัพย์ได้แก่อนุคามิกนิธิ คืออริยทรัพย์ อาจแต่งคนให้พ้นโลกไปได้ ทรงดำริแล้วก็ทรงตกลงพระหฤทัยประทานอริยทรัพย์ จึงโปรดให้พระสารีบุตรบวชพระ

ราหุลเป็นสามเณร อันเป็นครั้งแรกของการมีสามเณร พระนางพิมพายิ่งเศร้าโศกขึ้นมากและกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะ ๆ จึงทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงตั้งข้อบัญญัติว่าการบวชต่อไปต้องได้รับอนุญาตจากมารดาบิดาก่อน มิฉะนั้นอาจทำให้เขาเศร้าโศกนัก เรื่องนี้แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องของทรัพย์ดี ทั้งในทางคดีโลกและคดีธรรมได้ทรงใคร่ครวญตระหนักแล้วจึงประทานอริยทรัพย์แก่พระราหุล.

เมื่อได้เรียนรู้เรื่องทรัพย์ดีแล้วจะได้เลือกหาทรัพย์ไว้เป็นของตน ให้เป็นผู้มีทรัพย์พร้อมบริบูรณ์ตามส่วน เมื่อจะให้ทรัพย์แก่ผู้อื่น ก็จะได้รู้จักเลือกให้หรือชี้ให้เขาแสวงหาทรัพย์ทั้ง ๒ ประการ ตามโอกาสสามารถสำเร็จประโยชน์ตามส่วนแห่งทรัพย์ที่ตนหาได้ หรือให้ผู้อื่นได้นั้น.

เรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่

มีข้อสำคัญข้อหนึ่งที่ควรศึกษาตริตรองให้เห็นจริงและเข้าใจ คือคนและสัตว์ตายแล้วเกิดใหม่หรือไม่ มีพระบาลีกล่าวไว้โดยใจความว่า ผู้ใดยังมีอุปาทานตายแล้วต้องเกิดอีก ผู้ใดไม่มีอุปาทานตายแล้วไม่ต้องเกิดอีกต่อไป คำกล่าวนี้ยากที่จะพิจารณาให้เข้าใจเห็นตามได้ หากจะมีผู้ถามความเห็นเรื่องนี้ในพุทธศาสนา ถ้าเราไม่เคยเรียนไม่เคยคิดอยู่แล้วก็ยากที่จะตอบได้ มีภาษิตในพระพุทธศาสนาว่า 'จิตต์เศร้าหมองตายแล้วต้องไปสู่ทุคคติ' จิตต์ไม่เศร้าหมองตายแล้วไปสู่สุคติ บางแห่งมีว่า ผู้ประพฤติทุจจริตด้วยกาย วาจา ใจ ตายแล้วต้องไปอบาย ภาษิตเหล่านี้ล้วนมีความหมายแสดงชัดอยู่ว่า ทางพุทธศาสนารับรองว่า คนตายไปแล้ว ยังต้องเกิดเวียนว่ายอยู่จนกว่าจะหมดอุปาทานความยึดถือ จึงจะไม่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย.

เมื่อได้ทราบภาษิตเหล่านี้แล้ว ไม่ควรรับเชื่อตามเสียทีเดียว ต้องตริตรองให้เข้าใจเห็นเหตุผลโดยแท้จริงก่อน เพราะเป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้ง หากจะเทียบกับการทำทุจจริตหรือสุจริตซึ่งเห็นได้ง่าย เมื่อใครทำดีหรือทำชั่วขึ้น ก็อาจเห็นผลแห่งการกระทำนั้นได้ แต่เรื่องตายนั้นเป็นเรื่องฉะเพาะตัว เห็นไม่ได้ง่าย ๆ ผู้ที่ตายไปแล้วไม่มีใครกลับมาบอก ถึงจะมีคำเล่าสู่กันฟังอยู่บ้าง ก็ไม่ได้รู้ได้ฟังเอง จึงได้แต่ต้องใคร่ครวญเหตุผลในเรื่องนี้เอาเอง.

การใคร่ครวญปัญหาข้อนี้ ต้องหมั่นกำหนดพิจารณาอาการของใจ จึงจะคิดเห็นอาการเกิดใหม่ได้ ขอให้นึกถึงอาการที่นึกคิดฝ่ายดีก็ตาม ฝ่ายชั่วก็ตาม เมื่อนึกคิดแล้วจะมีผลอันใดปรากฏเกิดขึ้นบ้างหรือไม่ เพื่อจะได้รู้อำนาจของใจ ใจนั้นมีอำนาจอาจยังผลให้เกิดขึ้นได้ตามชั้นเชิงและประเภทที่คิด ธรรมดาของร่างกายเหมือนเครื่องยนต์ สักแต่ว่าเป็นเครื่อง

อาศัย ซึ่งในที่สุดต้องสลายคือตายไป แต่ใจซึ่งเป็นที่เกิดแห่งความนึกคิด หาได้ย่อยยับดับศูนย์ไปด้วยไม่ แต่ต้องเป็นไปตามอำนาจของกรรมคือความนึกคิดข้างชั่วข้างดี นึกคิดไปข้างดี ภพชาติก็ปรากฏเป็นส่วนดี ถ้านึกคิดไปข้างชั่ว ภพชาติก็ปรากฏเป็นส่วนชั่ว ความเกิดที่ปรากฏจนถึงเห็นได้เป็นร่างเป็นตัว ได้ชื่อว่าชาติ นับตั้งแต่สัตว์เล็ก ๆ จนถึงทารกในครรภ์ เป็นเครื่องหมายการเกิด ก่อนการเกิดจะต้องมีภพ ไม่มีภพก็ไม่มีชาติ ต้องรู้เรื่องของภพเสียก่อน ถ้าไม่รู้จักภพก็ยากที่จะคิดเห็นได้ว่า ชาตินั้นมีขึ้นได้อย่างไร.

ภพแปลตามศัพท์ว่า ความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นเป็นคนรัก คนโกรธ คนหลง เป็นคนมีศรัทธา มีสติ มีความเพียร มีความดี มีความชั่ว เหล่านี้ชื่อว่าภพทั้งสิ้น จึงสังเกตเรื่องอันปรากฏทางใจ เมื่อได้นึกคิดถึงเรื่องอะไรปรากฏเป็นรูปขึ้นทางใจ เรื่องนั้นได้ชื่อว่าภพหนึ่ง ๆ เกิดขึ้นใหม่ทอย ๆ กันไปไม่มีสิ้นสุด

อาการนึกคิดข้างชั่วเช่นคิดถึงเรื่องให้เกิดราคะ โทสะ โมหะ ข้างดีเช่นนึกคิดจนเกิดความพอใจในอันบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา เป็นภพทั้งนั้น เมื่อคิดถึงผลแห่งความนึกคิด เช่นผู้ที่มีความรักใคร่อยู่ในใจโดยฐานเป็นมิตรเป็นต้น ผลก็จะปรากฏจากความนึกคิดนั้น เช่นจะถามข่าวคราวไปมาหาสู่ปราศัยกันเป็นต้น ผลนี้ได้แก่ชาติคือมีอาการเกิดปรากฏขึ้นแล้ว เราคิดไว้ว่า พรุ่งนี้จะทำอะไร นั่นเป็นภพ พอรุ่งขึ้นก็ลงมือทำตามที่คิดนั้นเป็นชาติเกิดปรากฏขึ้น เราตั้งใจว่าจะบวชปรากฏเป็นรูปพระครองผ้าอยู่ในวัดขึ้นในใจ เป็นอาการของภพ พอถึงเวลาเราก็เข้าวัดบวชเป็นพระขึ้นจริง ๆ เป็นอาการของชาติ หรือเช่นบวชแล้วกำหนดว่าจะสึกวันนั้นวันนี้ พอถึงวันก็สึก การที่คิดนึกนั้นเป็นภพ เมื่อเกิดผลปรากฏขึ้นก็คือชาติ ภพนั้นคือตัวกระทำให้มีบางสิ่งบางประการปรากฏเกิดขึ้น กรรมเป็นเหมือนพื้นที่ดิน วิญญาณเป็นเหมือนพืช ตัณหาเป็นเหมือน

ยางหรือเชื้อในพืช.

การเกิดของคนและสัตว์ เปรียบได้กับเมล็ดพืชซึ่งเป็นเหตุให้เกิดต้นพืช ต่างกันแต่ว่าเมล็ดพืชอย่างใดย่อมเกิดได้เป็นต้นพืชอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง แต่เมื่อพูดถึงคนและสัตว์แล้ว คนและสัตว์ต้องเป็นไปตามกรรมไม่คงที่ เพราะพืชเกิดแล้วก็อยู่ตามธรรมชาติไม่ทำอะไร ส่วนคนและสัตว์นั้นไม่อยู่เฉย ต่างทำชั่วบ้างทำดีบ้าง ผลที่เกิดขึ้นมีผิดเพี้ยนต่างกันไป การที่เราทำนั้นเหมือนพืชพันธุ์ที่งอกได้ ตัณหาอุปาทานเหมือนยางในเมล็ดพืช ธรรมดาพืชนั้นถ้าเมล็ดแห้งหมดยางในเมล็ดโดยพ้นเวลาเสียแล้วเป็นต้น แม้จะปรากฏเป็นเมล็ดพืชอยู่ก็ไม่งอกได้อีก คนเราแม้จะทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ ถ้าไม่มีตัณหาอุปาทานเป็นยางหล่อเลี้ยงเมล็ดพืชให้สดชื่นอยู่ภายในแล้ว ก็ไม่มีการเกิดอีกได้ เมื่อกรรม ตัณหา อุปาทาน มีพร้อมกัน สัตวโลกรวมทั้งตัวของเราเองก็ต้องมีความเป็น

ความเกิดเป็นธรรมดา แม้ถึงคราวต้องสละละทิ้งร่างกายไป แต่กรรม ตัณหา อุปาทาน ยังมีพร้อมอยู่ ก็เป็นกฎธรรมดาบังคับให้เป็นให้เกิดอยู่เรื่อยไป แต่จะเกิดเป็นอะไร เกิดอย่างไร ต้องแล้วแต่กฎธรรมดานั้นจะปรุงแต่ง เหมือนบ้านที่คนอาศัยอยู่มีรูปร่างต่างกัน ร่างกายคนที่ชาติอาศัยเกิดอยู่ก็ย่อมต่างกันตามอำนาจของกรรม ตลอดจนถึงวิธีเกิดก็ต่างกัน บางชะนิดเกิดในครรภ์ บางชะนิดเกิดในไข่ บางชะนิดเกิดในของโสโครก บางชะนิดก็ลอยมาเกิด ซึ่งเรียกว่ากำเนิด ๔ อย่าง เป็นอาการที่รับสัตวโลกให้มาอาศัย การลอยมาเกิดคล้ายคนทำความผิดถูกจับตัวไปฟ้องร้องตัดสิน แล้วก็ปรากฏขึ้นว่าเป็นนักโทษอันเป็นเหตุข้างชั่ว หรือที่จุติเป็นเทวดาทันทีคือได้รับยกย่องขึ้นเป็นนั่นเป็นนี่เป็นต้น.

เมื่อเวลาคนจะตายจะมีความนึกคิด อันเป็นเรื่องของภพและชาติเกิดขึ้นได้อย่างไรนั้น ต้องพยายาม

พิจารณาดังนี้ สมมติว่ามีคนหนึ่งจะเดินทางไกลไป ในป่าหรือเมืองใด เมื่อนึกขึ้นอย่างไร คนนั้นย่อมจะมองเห็นภาพของสถานที่ ๆ มุ่งจะไปถึงนั้น ปรากฏขึ้นในใจของตนเอง แม้จะไม่เคยไปที่นั้นเลยก็ยังนึกเห็นภาพขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ใจจะเห็นไป โดยอาศัยความคิดอนุมานจากเหตุผลต่าง ๆ ที่ใจตนรู้อยู่ว่าจะไปดีไปร้ายมีคุณมีโทษอย่างไร แล้วนึกเห็นภาพที่ตนจะได้พบเห็นขึ้นล่วงหน้าในใจก่อน สัตวโลกที่กำลังจะตายก็เช่นเดียวกัน ผู้ที่กำลังจะตาย เป็นการไปอย่างไม่กลับ ไปสู่ที่ ๆ ไม่เคยไป ยิ่งทำให้นึกคิดยิ่งขึ้น ย่อมจะมีกรรมคติปรากฏให้เห็น คือกรรมที่จะให้ผลในภพหน้ามาปรากฏให้เห็นได้ทั้งข้างดีและข้างชั่ว เช่นเคยฆ่าสัตว์ขาย อาการที่ประหารสัตว์ก็มาปรากฏให้เห็น คนที่ทำบุญเช่นรักษาศีลก็ปรากฏให้เห็นทางฝ่ายดี เรียกว่ากรรมนิมิตต์ บางคราวผลของกรรมปรากฏให้เห็น แล้วแต่ข้างดีมากหรือข้างชั่วมาก ข้าง

นั้นก็ปรากฏขึ้น ในทางชั่วเช่นเห็นนรก เห็นยมบาล ในทางดีเช่นเห็นวิมาน ทรัพย์สมบัติหรือมิตรสหายมาต้อนรับเป็นต้น เรียกว่าคตินิมิตต์ นิมิตต้องปรากฏแก่คนทุกคนเวลาจะตาย ต่างกันตามกรรมของตน เช่นเดียวกับผู้จะออกเดินทาง ย่อมนึกเห็นภาพว่าจะไปดีไปร้ายตามเหตุที่ตนจะต้องไปนั้น เมื่อกรรมนิมิตต์หรือคตินิมิตต์มาปรากฏ ใจของคนนั้นก็น้อมนึกยึดไว้เป็นอารมณ์ เรื่องที่ใจน้อมนึกอยู่นี้เป็นภพ เมื่อภพมีอยู่ดังนี้ ชาติอันเป็นผลเกิดจากภพก็ต้องมีได้ต่อ ๆ ไป ดังได้กล่าวมาแล้ว เหมือนเมล็ดพืชยังมีอยู่ พืชก็ยังต้องเกิดขึ้นได้อีก พุทธศาสนาต้องการให้พิจารณาทำความเข้าใจว่าทุกคนที่ยังทำกรรมด้วยเจตนา ยังมีตัณหา อุปาทาน ก็ยังต้องมีการเกิด แต่ว่าเกิดขึ้นตามอำนาจกรรมเป็นกฎธรรมดาปรุงแต่ง ไม่คงที่ดังเช่นกำเนิดจากเมล็ดพืช ชาตินี้เป็นอย่างนี้ ชาติหน้าอาจเป็นอย่างอื่นหรือเป็นอย่างเดิมแล้วแต่กรรมที่ทำไว้.

เพื่อเป็นเครื่องพิสูจน์อำนาจของจิตว่า เป็นเหตุให้เกิดได้ นักปราชญ์รับรองว่า แสงอาทิตย์ส่องถึงพื้นดินตอนใดตรงไหน พื้นดินตอนนั้นที่นั้น เมื่อได้รับแสงอาทิตย์จะต้องมีหญ้ามีต้นไม้เกิดขึ้น แม้เนื้อดินจะปราศจากพืชพันธุ์ เช่นเอาดินใต้แม่น้ำมากรองจนละเอียด จนเชื่อใจว่าไม่มีพืชพันธุ์ใดเหลืออยู่ แล้วเอาดินนั้นออกตั้งไว้ให้ถูกแสงอาทิตย์บ่อย ๆ ในไม่ช้าจะมีพืชงอกขึ้นได้ แสงอาทิตย์ทำให้ดินเกิดมีพืชงอกได้ฉันใด ใจของคนก็มีอำนาจมีแสงมีรัศมีเป็นดวงเมื่อส่องถึงไหนก็เกิดผลเป็นรูปร่างขึ้นได้ตามชนิดของกรรมที่ได้ทำไว้ ให้เป็นมนุษย์ เดียรัจฉาน หรือเทวดาแล้วแต่กรรมจะปรุงแต่ง แต่ทั้งนี้ต้องเกิดจากอำนาจใจน้อมนึกไปถึงอารมณ์นั้น ๆ เหมือนแสงอาทิตย์ส่องถึงพื้นดิน แม้ไม่มีใครหว่านพืชลงก็ต้องมีพืชเกิดขึ้นได้ฉะนั้น ใจคนถ้าน้อมนึกไปในไม่ช้าก็ต้องมีอะไรเป็นผลปรากฏขึ้น เป็นเรื่องของภพและชาติดัง

กล่าวมาแล้ว เมื่อมีกรรม มีตัณหา อุปาทาน ก็ต้องมีการเกิด ด้วยอำนาจกรรมปรุงแต่งใจจนปรากฏเป็นรูปร่างตามประเภทของกรรมนั้น.

เราต้องน้อมนึกให้เข้าใจว่า อะไรเป็นภพอะไรเป็นชาติ เมื่อภพดีชาติก็ดีตาม จะได้หลบหลีกทางชั่วเดินทางที่ให้เกิดภพและชาติที่ดี เหมือนคนเดินทางต้องเตรียมอาวุธสะเบียงอาหารฉะนั้น เราต้องสังเกตอาการของใจ และสะสมอบรมแสวงหาคุณธรรมสร้างภพที่ดีขึ้นไว้ เพื่อเดินทางไปสู่ชาติที่ดี ประกอบกรรมดีไว้ในตน เพราะพุทธศาสนาสอนว่าทำกรรมดีย่อมเกิดผลดี เมื่อสร้างสมคุณธรรมความดีงามไว้ความรู้สึกนึกคิดในทางดีและผลแห่งคุณความดี ย่อมเกิดขึ้นเป็นสมบัติของตน ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าแล.

ร. พ. มหามกุฏ ฯ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๔๘๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย
หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร
ถนนพระสุเมรุ จังหวัดพระนคร
นายพินิจ อุ่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา

พ.ศ. ๒๔๘๓